

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
„OKTATÁS ÉS TÁRSADALOM”
NEVELÉSTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

Szűcs Norbert

TÖBBISKOLÁS TELEPÜLÉSEKEN ZAJLÓ KÖZOKTATÁSI DESZEGREGÁCIÓS
PROGRAMOK SIKERKRITÉRIUMAI

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Témavezető: Dr. Cserti Csapó Tibor
egyetemi docens

Pécs
2011.

1. BEVEZETÉS

1.1 Problémafelvetés

Magyarország kulcsfontosságú társadalmi problémája, hogy a mélyszegénységben élő, kvalifikálatlan, halmozottan hátrányos helyzetű családok gyermekeinek jelentős része az iskolai sikertelensége miatt nem tud felfelé mobilitást megvalósítani. Ez determinálja számukra a munkaerőpiaci és társadalmi kirekesztettséget, az underclass-élethelyzet generációk közötti átörökítését. Fontos kijelenteni, hogy nemcsak a társadalmi egyenlőség, méltányosság szempontjából lehetséges és szükséges a problémát értelmezni, hanem a társadalmi integráció gazdasági aspektusát is figyelembe kell venni. A romló demográfiai mutatókat, előregedő korfát felmutató magyar társadalomban a pozitív reprodukciós mutatókkal rendelkező (a középosztálybeli családokhoz képest átlagosan magasabb gyermekszámot vállaló) hátrányos helyzetű csoportok gazdasági aktivitásának és produktivitásának biztosítása ösztársadalmi érdek. Ezen célkitűzés az átlagos iskolázottsági szintjük emelésével valósítható meg, hiszen alapfokú iskolai végzettséggel rendelkező munkavállalók iránti munkaerőpiaci kereslet minimálisra csökkent, a foglalkoztatás alsó képzettségi küszöbe a szakiskolát végzetteknel húzható meg.

A szegregáció tényét és kontraproduktív jellegét már mind nemzetközi, mind nemzeti szinten mérvadó társadalomtudományi kutatások bizonyították, melyek hatására oktatáspolitikai döntések is születtek az elkülönítés visszaszorítása érdekében. A deszegregációs folyamatok azonban csak néhány település esetében indultak el és értek el sikereket. A lokális döntéshozók és oktatási szakemberek a települések többségében vagy nyíltan ellenállnak a deszegregációs célkitűzéseknek, vagy a jogszabályi kereteknek megfelelően bojkottálják az integrált oktatást. A tudatosan deszegregációs oktatáspolitikát hirdető települések egy részén, a szakértelem hiánya miatt csak a „rideg integráció” szintje valósul meg, így elenyésző a valóban inkluzív pedagógiát megvalósító lokális oktatási rendszerek köre.

1.2 A dolgozat szerkezete

A doktori disszertációmban azt vizsgáltam meg, hogy sokiskolás települések esetében milyen kritériumai vannak a sikeres közoktatási deszegregációnak. Elemeztem a folyamatra ható érdekcsoportok szerepét, a lokális társadalmi támogatás kialakításának módszereit, a halmozottan hátrányos helyzetű kategória relevanciáját, a deszegregációt támogató hátránykompenzáló programok eredményeit. Bemutattam a szegedi és a hódmezővásárhelyi közoktatási deszegregációs folyamatot, melyek megvalósításában magam is tevékenyen részt vettem, s melyek komplexitásuk és lokális hatásuk miatt szinte egyedinek, kvázi kísérleti jellegűnek számítanak Magyarországon.

A bevezető fejezetet követően a dolgozat első nagyobb szerkezeti egységében a deszegregáció elméleti hátterét mutattam be. Az alapfogalmak definiálását követően áttekintettem az Amerikai Egyesült Államokban és az Európai Unió országaiban megvalósított deszegregációs folyamatok történetét, az alkalmazott módszereket és eredményeket.

A leginkább releváns nemzetközi kitekintést követően meghatároztam és definiáltam a dolgozatom célcsoportját, bemutattam a magyarországi deszegregációs oktatáspolitikai prioritásait, módszereit, törvényi finanszírozási és intézményi hátterét. A fejezet lezárásaként a dolgozat témájához kapcsolódó további kiegészítő témakörök (mentorálás, tanárképzés) szakirodalmát tekintettem át.

A negyedik fejezetet a disszertációt megalapozó empirikus kutatások bemutatásának szenteltem. Részletesen felsoroltam azokat a kvantitatív és kvalitatív kutatásokat, melyeknek az eredményeire támaszkodnak a téziseim. A kutatási metodika feltárásán túl a különböző empirikus vizsgálatok összefüggéseire, egymásra-épülésére szerettem volna felhívni az olvasó figyelmét.

Az elméleti és módszertani megalapozást követően három esettanulmányt közöltem. Az első esettanulmányban az extrém mértékben szegregált szegedi gettóiskola, a Móra Ferenc Általános Iskola bezárásának, a „mórás” tanulók integrációjának a folyamatát elemeztem részletesen. A következő fejezet Hódmezővásárhely közoktatási deszegregációs programjának a bemutatásáról szól, hiszen ezen a településen nem egy intézmény megszüntetésével, hanem a komplex közoktatási rendszer gyökeres átalakításával próbálták kezelni a problémát. Mindkét esettanulmányban kitértem a deszegregációs programok egyik legfontosabb érdekcsoportjának, a pedagógusoknak az integrált oktatással kapcsolatos

attitűdjének a bemutatására. A szövegrész egy nagymintás survey eredményeinek az interpretálására épül, mely során az esettanulmányokban szereplő városok önkormányzati fenntartású iskoláiban dolgozó pedagógusok integrált oktatásról, deszegregációról, tanári hivatásról és oktatási módszerekről szóló véleményét ismerhetjük meg.

A harmadik esettanulmány a szegedi és hódmezővásárhelyi deszegregációs folyamatokat támogató Hallgatói Mentorprogram elemzése. A pedagógusjelöltek mentorálási munkájára épülő hátránykompenzáló program bemutatása kapcsán a pedagógusképzés és az oktatási integráció viszonyrendszeréről is írtam.

A nyolcadik fejezetben az esettanulmányokban bemutatott települések lokális társadalmát vizsgáltam, a deszegregációs folyamattal kapcsolatos vélemények tükrében. Részletesen áttekintettem a releváns érdekcsoportok körét, jellemeztem álláspontjukat és stratégiájukat. Külön kitértem a szegedi és hódmezővásárhelyi pedagógusok attitűdje közötti különbségekre. Törekedtem arra, hogy a deszegregációs folyamat fázisainak bemutatásával, illetve a stakeholderok helyzetelemzésének módszertanával általános jellegű, hasznosítható ismereteket adjak a szakemberek – és potenciálisan deszegregációs folyamatot tervező döntéshozók – számára.

A dolgozatot az elméleti alapvetések és az empirikus elemzések összevetése zárja, mely során részletesen összegeztem az elméleti előfeltevések mentén felvetett kérdésekre megállapított válaszaimat, s meghatároztam, hogy jelenlegi tudásom alapján melyek a többiskolás településeken szervezett közoktatási deszegregációs programok legfontosabb sikerkritériumai.

2. MÓDSZERTAN

2.1 Elméleti előfeltevések

Az egységelméletek híveihez és a konstruktivista nézeteket valló kutatókhoz hasonlóan nem tartom összeegyeztethetetlennek és egymással szemben állónak kvantitatív és kvalitatív paradigmát, hanem a vizsgált témától függően opcionálisan egymás kiegészítőinek tekintem őket (SÁNTHA/A, 2006). A kutatás során elsősorban a kvalitatív paradigmát követtem, a trianguláció során azonban kvantitatív módszereket is használtam (SZABOLCS, 2001). A kvalitatív megközelítés cirkuláris stratégiájának alkalmazása szembevetendő a dolgozatban, a különböző kutatási fázisokhoz többször visszatértem, illetve az időbeliség szempontjából párhuzamosan alkalmaztam azokat (SÁNTHA, 2006/B).

A módszertani sokszínűség következtében a mintavétel stratégiája is differenciált volt, de a legtöbb esetben elméleti-teoretikus eljárást alkalmaztam. A kutatás induktív logika alapján szerveződött, és törekvésem szerint egy megalapozott elméletet hozott létre a deliberatív deszegregáció leírásával, a sikerkritériumok összegzésével (GELENCSÉR, 2003).

A módszertani stratégia kialakításából és a kutatás-sorozat megvalósításának induktív logikájából adódóan a kutatási probléma értelmezésének szakaszában nem hipotéziseket, hanem az alábbi elméleti előfeltevéseket fogalmaztam meg.

1. Az önkormányzati szféra tudatos deszegregációs törekvése esetében a nem önkormányzati intézmények fenntartói a lokális deszegregáció kulcsszereplői.
2. Minimális társadalmi konszenzus biztosítása nélkül a deszegregációs programok kudarcra, vagy csak ideiglenes, pillanatnyi sikerre vannak ítélve
3. A „halmozottan hátrányos helyzetű gyermek/tanuló” kategória csak az integrációt elfogadó társadalmi közegben megfelelő indikátor az underclass csoportok mobilitásának elősegítésére.
4. A pedagógusképzés – a gyakorlótanítási rendszer természetéből adódóan – nem készíti fel a pályakezdőket a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók oktatására, nevelésére.
5. Az Integrált Pedagógiai Program, valamint további támogató programok professzionális működtetése nélkül legfeljebb a rideg integráció szintje valósul meg.
6. A módszertanilag felkészültebb pedagógusok inkább támogatják az integrált oktatás eszmerendszerét, illetve inkább hisznek a megvalósíthatóságában.

2.2 Az esettanulmányok besorolása

Az esettanulmányra jellemző holista szemlélet maga után vonja az adatok átfogó és alapos összegyűjtését, és a többféle módszert – például résztvevő megfigyelést, interjút, dokumentumelemzést – használó

információgyűjtést, melynek köszönhetően egy komplex kép alakítható ki a vizsgált esetről. Fontos, hogy a vizsgálat abban a környezetben történik, ahol az eset megjelenik, hiszen a kontextuális feltételek a vizsgált jelenséghez szorosan kötődnek (HARLING, 2002). Mindezek alapján az esettanulmányra nemcsak egy kutatási módszerként, hanem szélesebb értelmezés szerint egy sajátos kutatásként, illetve kutatási stratégiaként is tekinthetünk (GOLNHOFER, 2001).

Az egyetlen esetet feldolgozó esettanulmányok között STAKE (1998) tipológiája alapján megkülönböztethetünk instrumentális és „lényegre koncentráló” (intrinsic) esettanulmányt. Előbbi típus elkészítésének alapvető célja, hogy egy konkrét eset bemutatásán keresztül lehetővé váljon egy jelenség általános megértése. Az instrumentális esettanulmány általában egy tipikus esetet ír le, de akár atipikus példát is választhat a kutató annak érdekében, hogy feltárjon olyan részleteket, melyek egy szokványos esetben túlzottan egyértelmű voltak miatt nem kapnának figyelmet. A „lényegre koncentráló” típus célja, hogy többet megtudjunk arról az egyedi esetről, amelyre a tanulmány fókuszál. Az instrumentális típusal szemben nem azért fontos, mert további eseteket reprezentál, hanem sajátosságai, minősége miatt. A disszertációmban szereplő esettanulmányok közül a szegedi deszegregáció bemutatása az instrumentális típusba sorolható, míg a hódmezővásárhelyi deszegregációról és a Hallgatói Mentorprogramról szóló inkább „lényegre koncentráló” esettanulmánynak minősül.

Egy másik kanonizálódott tipológia szerint (YIN, 1991) a produktumok alapján felderítő, leíró és értelmező jellegű esettanulmányokat különböztethetünk meg egymástól. A felderítő típus egy nagyobb kutatás előkészítő fázisaként értelmezhető, mely során a későbbi módszertan kialakítását, a hipotézisek felállítását segíti az esettanulmány elkészítése. A szakirodalom útmutatása szerint ennél a típusnál a hatékonyság maximalizálása érdekében érdemes könnyen elérhető és feltárható esetet kiválasztani. A leíró esettanulmányok célkitűzése a vizsgált eset minél pontosabb, részletgazdagabb leírása. Fontos az események szekvenciális alakulásának bemutatása, és illusztratív jellegű áttekintése. Az értelmező esettanulmány az oksági összefüggések vizsgálatával egyaránt alkalmas lehet új elméletek megalkotására és már létezők ellenőrzésére. Az eredmények felhasználásának szempontjából három teóriát különböztethetünk meg. A „tudás-vezérelt” (knowledge-driven) altípus megvalósulása során a tudományos céllal létrehozott alapkutatás ötletei és felfedezései felhasználható termékké, know-how-vá válnak. A „probléma-megoldó” teória esetében nem a kutató, hanem egy külső megrendelő határozza meg a vizsgált problémakört, vagyis az esetet. A „társadalmi kölcsönhatás” altípus jellegzetessége pedig az, hogy a kutatók és a felhasználók egy gyakran kommunikáló szakmai network-öt alkotnak (TELLIS, 1997; GOLNHOFER, 2001). A dolgozatban szereplő esettanulmányok – főként a VIII. fejezet átfogó kiegészítését is figyelembe véve – leginkább a „tudás-vezérelt” értelmező típusba sorolhatóak be.

2.3 A kutatás-sorozat megvalósítási keretei

A doktori értekezés elkészítésének munkafolyamata során mindvégig számolnom kellett érintettségem terhével. Tisztában vagyok azzal, hogy a hátrányos helyzetű, illetve az etnikai kisebbségekhez tartozó csoportok integrált oktatásába vetett hitem és a személyes kapcsolatrendszerem beágyazottsága torzíthatja az objektivitásomat. Kutatómunkám és dolgozatom elkészítése során felismertem ezt a veszélyt. Kötődéseimet is az etikai normák következetes betartása érdekében tettem nyilvánvalóvá, s törekedtem az interszubjektivitás elvének a betartására.

A disszertáció elkészítéséhez vezető úton, az empirikus vizsgálatok megvalósításának időszakában folyamatosan érvényesítettem azt a szempontot, hogy a kutatás-sorozat egyes elemei, kutatásai egymásra épüljenek, szinergens hatás elérésével szolgálják a dolgozat elkészítését. A kutatás-sorozat megvalósítását, ütemezését számos külső tényező és a kutatásfinanszírozás problémája nehezítette, így az optimálisnak vélt felépítésétől, metodológiától több esetben el kellett térnem.

Az értekezésben természetesen részletesen bemutatam a felhasznált empirikus adatgyűjtések megvalósítási kereteit, módszertani jellemzőit. A „komplex kutatások” alfejezetben két olyan összetett vizsgálatot mutattam be, melyek megvalósításakor többféle módszert is felhasználtam, az adott kutatáson belül is triangulációt alkalmaztam. A többi adatgyűjtési szakaszt, önállóan is értelmezhető vizsgálatot az „interjú kutatások”, „kérdőíves kutatások”, valamint az „esélyegyenlőségi helyzetelemzések” alfejezetekbe soroltam be. Az alábbi táblázat a dolgozat elkészítéséhez szükséges kutatások áttekintését segíti a disszertációban részletesen bemutatott vizsgálatok összegzésével.

Az empirikus kutatások felsorolása és összefoglaló bemutatása

Sorszám	Kutatás címe	Adatfelvétel időpontja	Adatfelvétel helyszíne	Célcsoport	Módszertan	Produktum	Kutatásvezető	Finanszírozó
I.	Az extrém mértékben szegregáló, bezárásra kerülő Móra Ferenc Általános Iskola érdekhálójának vizsgálata	2007. 05-06.	Szeged, Móra Ferenc Általános Iskola	A szegedi Móra Ferenc Általános Iskola tantestülete, tanulói, a diákok szülei	Résztevő megfigyelés, egyéni interjúk, fókuszcsoporthozos interjúk	10 megfigyelési jelentés; 15 tanulói fókuszcsoporthoz; 8 szülői fókuszcsoporthoz; 2 pedagógus fókuszcsoporthoz; 5 szülői interjú; 5 pedagógus interjú	Szűcs Norbert	Országos Oktatási Integrációs Hálózat
II.	Hatástanulmány a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény 66.§. (2) bekezdés alapján a körzethatárok kialakítására, valamint a beiskolázással kapcsolatos eljárásrendre vonatkozóan	2007. 12. - 2008. 03.	27 megyei jogú város vagy közperváros, a mintában Szeged és Hódmezővásárhely is szerepelt	Szegregált iskolával rendelkező többiskolás települések oktatási rendszerének szereplői: jegyzők, oktatási irodavezetők, intézményvezetők, szülők, CKÖ-k tagjai	adatlapok kitöltése, egyéni interjúk	27 adatlap; ~ 100 egyéni interjú	Szűcs Norbert	Oktatási és Kulturális Minisztérium
III.1	Pedagóguskutatás 2006		Szeged, Hódmezővásárhely	pedagógusok	egyéni interjúk	egyéni interjúk	Szűcs Norbert	-
III.2	Pedagóguskutatás 2007		Szeged, Hódmezővásárhely	pedagógusok	egyéni interjúk	egyéni interjúk	Szűcs Norbert	-
III.3	Pedagóguskutatás 2008		Szeged, Hódmezővásárhely	pedagógusok	egyéni interjúk	egyéni interjúk	Szűcs Norbert	-
IV.1	Mentorhallgatók 2008		Szeged	a 2007/2008. tanévben aktív mentorhallgatók	egyéni interjúk	egyéni interjúk	Szűcs Norbert	DARTKE Egyesület
IV.2	Senior mentorhallgatók 2009		Szeged, Hódmezővásárhely	a 2007/2008. és a 2008/2009. tanévben aktív mentorhallgatók	egyéni interjúk	egyéni interjúk	Szűcs Norbert	DARTKE Egyesület
V.	Mentortanárok 2009		Szeged	a befogadó iskolákban dolgozó mentortanárok	egyéni interjúk	egyéni interjúk	Bereczky Krisztina, Fejes József Balázs	-

Az empirikus kutatások felsorolása és összefoglaló bemutatása

Sorszám	Kutatás címe	Adatfelvétel időpontja	Adatfelvétel helyszíne	Célcsoport	Módszertan	Produktum	Kutatásvezető	Finanszírozó
VI.	Kezdő mentorhallgatók 2009/2010.		Szeged, Hódmezővásárhely	a 2009/2010. tanévben kezdő mentorhallgatók	egyéni interjúk	egyéni interjúk	Csemesz Péter, Fejes József Balázs	-
VII.	Szeged Study 2009	2009. 03-04.	Szeged	a település felnőttkorú lakossága	survey	kérdőívek, N= 2400	Dr. Feleky Gábor	SZTE BTK Szociológia Tanszék
VIII.	Pedagóguskutatás 2009	2009. 05-06.	Szeged, Hódmezővásárhely, Kiskunhalas, Orosháza	a települések önkormányzati fenntartású közoktatási intézményeinek pedagógusai	survey	kérdőívek, N=2150	Szűcs Norbert	DARTKE Egyesület
IX.1	Szeged MJV Közoktatási Esélyegyenlőségi Helyzetelemzés	2007. 09.- 2010. 02.	Szeged	Szeged MJV közoktatási rendszere, intézményvezetők, oktatási szakapparátus munkatársai, lokális döntéshozók	megfigyelés, interjúk, adatlapok, tartalomelemzés	közoktatási esélyegyenlőségi helyzetelemzés	Andl Helga, Szűcs Norbert	suliNova Kht.
IX.2	Szegedi Kistérség Közoktatási Esélyegyenlőségi Helyzetelemzés	2007. 09.- 2010. 03.	Szegedi Kistérség	Szegedi Kistérség közoktatási rendszere, intézményvezetők, oktatási szakapparátus munkatársai, lokális döntéshozók	megfigyelés, interjúk, adatlapok, tartalomelemzés	közoktatási esélyegyenlőségi helyzetelemzés	Kocsisné Benkő Beáta, Szűcs Norbert	suliNova Kht.
IX.3	Hódmezővásárhely MJV Közoktatási Esélyegyenlőségi Helyzetelemzés	2007. 09-12.	Hódmezővásárhely	Hódmezővásárhely MJV közoktatási rendszere, intézményvezetők, oktatási szakapparátus munkatársai, lokális döntéshozók	megfigyelés, interjúk, adatlapok, tartalomelemzés	közoktatási esélyegyenlőségi helyzetelemzés	Szűcs Norbert, Varga Aranka	suliNova Kht.
IX.4	Hódmezővásárhelyi Kistérség Közoktatási Esélyegyenlőségi Helyzetelemzés	2007. 09.- 2010. 02.	Hódmezővásárhely Kistérség	Hódmezővásárhelyi Kistérség közoktatási rendszere, intézményvezetők, oktatási szakapparátus munkatársai, lokális döntéshozók	megfigyelés, interjúk, adatlapok, tartalomelemzés	közoktatási esélyegyenlőségi helyzetelemzés	Szűcs Norbert	suliNova Kht.

3. EREDMÉNYEK

3.1. A deszegregációs folyamatok érdekhálóinak áttekintése

A számos adatforrás elemzése során egyre inkább egyértelművé vált számomra, hogy a lokális közoktatási deszegregáció kulcseleme a disszertáció 2. számú elméleti előfeltevéshez köthetően a megfelelő szintű társadalmi konszenzus elérése. A lokális deszegregációs törekvések támogatásában létezik egy kritikus határ, melynek elérése nélkül legfeljebb ideiglenes, adminisztratív jellegű sikerre vezethet a deszegregáció. A stakeholderek körének kell, hogy legyen legalább egy olyan csoportja, mely jelentősen involvált a téma iránt, magas fokú informáltsággal és érdekérvényesítő képességgel bír, stratégiáját pedig proaktivitás jellemzi. Ezen primer támogató érdekkör kommunikációja és cselekvései hatására az érdekháló más csoportjai is differenciáltabban ítélik meg a kérdéskört, kevésbé elutasítónak vagy támogatóvá válhatnak, maga a folyamat pedig dinamizálódik a stakeholder csoportok álláspontja szempontjából.

A közoktatási deszegregációt támogató érdekkör lehet formális szervezet vagy informális csoport. A folyamatot elindító érdekkör általában előbbi kategóriába tartozik, ám a deszegregáció generálása organikusan, „alulról” szerveződik – például egy civil szervezet tevékenysége nyomán – vagy tervezetten „felülről” irányított is lehet, a lokális politikai döntéshozóknak köszönhetően. Mindkét esetben érvényesülhet egy professzionálisan megtervezett stratégia, de egy ad-hoc folyamat is.

Természetesen helyi társadalom minél több szegmense támogatja a deszegregáció folyamatát, annál nagyobb a mélyreható megvalósulás és siker lehetősége. Éppen ezért akár a deszegregációs folyamat tervezése, akár tudományos szempontú elemzése során lényeges áttekinteni a stakeholderek deszegregációval kapcsolatos álláspontját. Az értekezésben jellemeztem a szegedi és hódmezővásárhelyi stakeholderek deszegregációval kapcsolatos álláspontját, a deszegregációs programok elindításának évére, 2007-re, illetve a 2007/2008. tanévre vonatkoztatva. A helyzetelemzésben a (1) homogenitás, (2) informáltság, (3) érdekérvényesítés, (4) aktivitás, (5) tendencia és (6) attitűd szempontok alapján értékeltem a 12 beazonosított érdekcsoportot. A helyzetelemzés módszerének kidolgozását követően, az alkalmazás eredményei alapján a dolgozat egy alfejezetében meghatároztam a közoktatási deszegregáció ideáltípusú folyamatát is.

A két dél-alföldi nagyváros deszegregációs programjának érdekháló-vizsgálatát összegezve kijelenthetem, hogy a valódi és tartós hatásokat elérő közoktatási deszegregációs program reflektív, proaktív és legfőképpen deliberatív jellegű: deszegregáció generálói és/vagy irányítói megvitatják a helyi közösségben, a beazonosíthatóan releváns érdekcsoportok tagjaival a folyamat indokoltságát, célkitűzéseit, megvalósítási metódusát. Törekszenek a közérthető, kevésbé dogmatikus, tájékoztatáson és érvelésen alapuló, széleskörű kommunikációra. Az alapvető szakmai és etikai elvek egyértelmű és nyilvánossá tett meghatározása mellett érzékenyen és adaptívan reagálnak az érdekháló különböző szegmenseinek a felvetéseire.

3.2 Elméleti előfeltevések értékelése

Az empirikus kutatások összegzéseként megállapítható, hogy az esettanulmányban szereplő települések esetében nem helytálló az a megállapítás, hogy az önkormányzati szféra tudatos deszegregációs törekvése esetében a nem önkormányzati intézmények fenntartói a lokális deszegregáció kulcsszereplői. Szegeden a település lakosság száma, az oktatási intézményrendszer kiterjedtsége, a nem önkormányzati fenntartású intézményekben tanuló diákok viszonylag alacsony arányszáma miatt nem befolyásolták érdemben a nem önkormányzati fenntartású intézmények a deszegregációs folyamatot – annak ellenére, hogy együttműködés esetén jelentősen tudták volna támogatni azt. Hódmezővásárhely esetében nagyobb eséllyel lehettek volna kulcsszereplők az egyházi és alapítványi iskolák a deszegregációs folyamatban, egy új szegregációs mechanizmus elindítása révén a haszonélvezőivé válhattak volna az önkormányzat törekvéseinek. A tudatos és elkötelezett városvezetés azonban tervezéssel megelőzni, nyomásgyakorlással kivédeni tudta ezt a tendenciát.

Annak ellenére, hogy az esettanulmányok nem igazolták az elméleti előfeltevést, nem vetem el az állítást, csak módosítom. A vizsgált megyei jogú városoknál kisebb, de többiskolás középvárosokban az önkormányzati szféra tudatos deszegregációs törekvése esetében a nem önkormányzati intézmények

fenntartói a lokális deszegregáció kulcsszereplői, hiszen egy kisebb méretű oktatási rendszerben, ahol a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók települési arányszáma is magasabb, egyetlen nem önkormányzati fenntartású iskola szegregációs stratégiája ellehetetlenít bármilyen integrációs kezdeményezést.

Azt az elméleti előfeltevést viszont egyértelműen megerősítették az empirikus kutatások, hogy a közoktatási deszegregáció csak ott lehet sikeres, ahol minimális társadalmi konszenzus tapasztalható. Ennek megteremtéséhez tipikusan a döntéshozók és a szakapparátus elkötelezettségén és kommunikációján keresztül vezethet út. A szegedi deszegregációs program során a város vezetése elsősorban az önkormányzati közgyűléseken folyó politikai diskurzus során, másodsorban a médianyilatkozatok szintjén mindig következetesen kiállt a deszegregáció, az oktatási integráció értékei mellett. Az oktatási szakapparátus vezetője a politikai döntéshozóknál is egyértelműbben internalizálta a deszegregációs normákat. A döntéshozók a manifeszt módon felvállalt értékrendjüket azonban nem tudták elfogadtatni az önkormányzati szervezet és intézményrendszer alsóbb szintjein dolgozó munkatársaikkal. Az iskolaigazgatók nem tudtak azonosulni a közoktatási integráció eszmerendszerével, így természetesen a tantestületi szinten sem tudták adaptálni azt. A pedagógusok jelentős részének ellenállása vagy közömbössége viszont a többségi tanulók és szülei potenciális kooperációs készségének az elfecsérlését vonta maga után.

A társadalmi konszenzus szükséges minimumát Szegeden a viszonylag erős lokális civil szféra teremtette meg. Az esettanulmányban bemutatott szervezetek köre egy deszegregációt támogató hátránykompenzáló program megszervezésével nem csupán a szegregáló iskolából kikerülő tanulók tanulmányi és szociális beilleszkedését segítette elő. Ezen felül lehetőséget biztosított arra is, hogy az oktatási-társadalmi integráció támogatói organikus módon megszerveződjenek, társadalmi erőt mutassanak fel. Részben a folyamat kommunikációját is átvállalták – indirekt módon – az önkormányzati döntéshozóktól, akik mindvégig a deszegregáció társadalmi-politikai konfliktuspotenciáljának a béklyójában vergődtek.

Hódmezővásárhelyen a városvezetés álláspontja a kezdetektől egyértelmű és következetes volt: az intézményrendszer átalakításához kapcsolódó közoktatási deszegregációs program közép- és hosszútávon a társadalmi deszegregáció kulcsa, a lokális társadalom békés fejlődésének, gazdasági sikerének alapja. A polgármester megkérdőjelezhetetlenül hitelesen képviselte az integráció értékrendjét, egyértelműen internalizálta normáit, így a polgármesteri hivatal dolgozóinak és az oktatási intézmények vezetőinek a jelentős része is elköteleződött. Akik nem értettek közülük egyet a célkitűzéssel, manifeszt módon azoknak is el kellett fogadniuk az integrációt, mert erős közmegegyezés volt a szegregáció elvetésével kapcsolatban. Nemcsak az intézményvezetők, hanem a pedagógusok többsége és a szülők egy része is elfogadta, sőt: kívánatosnak tartotta az oktatási integrációt. Jelentős politikai vita sem alakult ki az egyébként is viszonylag egypólusú lokális politikában.

A deszegregációs programot nem külső nyomásra indították el a település vezetői, hanem ők maguk generálták a folyamatot. Mivel egy átgondolt és jól kommunikált vízióhoz kapcsolódó komplex stratégia része volt a program, lehetőség volt a megfelelő szakmai és társadalmi előkészítésre. Az átgondoltság a kommunikáció során is egyértelműen érezhető volt, s ez indirekt módon is bizalommal töltötte el a hódmezővásárhelyieket. Természetesen a rossz szociális helyzetű, főként a cigány származású családok gyermekeinek integrálásával, az intézményrendszer radikális átalakításával a település lakóinak jelentős része nem teljesen, vagy egyáltalán nem értett egyet. Azonban a kommunikáció – mennyiségi és minőségi szempontból is – deliberatív jellegű volt. Eredményessége egy professzionálisan megszervezett deliberatív közvélemény-kutatáshoz hasonlítható: a lokális társadalom jelentős részét foglalkoztatta a probléma, érvek mentén polemizáltak, folyamatosan információkat kaptak a témakörrel kapcsolatban (ÖRKÉNY-SZÉKELYI, 2005).

A Ktv. 66. § hatáselemzése kapcsán egyértelműen beigazolódott az az elméleti előfeltevés is, hogy a „halmozottan hátrányos helyzetű” kategória, csak az integrációt elfogadó társadalmi közegben megfelelő indikátor az underclass csoportok mobilitásának elősegítésére. A tapasztalatok alapján a jegyzőhöz delegált nyilvántartási kötelezettség csak akkor működik, ha a védőnő, a szociális iroda és a gyermekjóléti szolgálat munkatársai, valamint a közoktatási intézmények dolgozói is aktívan részt vesznek a nyilatkozatok fontosságának megértésében. A halmozottan hátrányos helyzetű kategória regisztrációja a stakeholderek együttműködési szándéka esetén is bonyolult procedúra. Abban az esetben, ha az önkormányzatok munkatársai és/vagy az egyéb stakeholderek kritikus többsége a szegregáció fenntartásában érdekelt, egészen könnyen kijátszható a szisztéma. Több településnek érdeke például, hogy a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek és tanulók létszáma alacsonyabb legyen a valóságnál, hiszen a körzethatárok

felülvizsgálata vagy az integrációs támogatás igénylése esetén is érdemes lehet manipulálni az adatokkal, hogy el tudjanak fedni egy esetleges intézmények közötti vagy intézményen belüli szegregációt.

A Hallgatói Mentorprogram hatáselemzése kapcsán megállapítást nyert, hogy a motivált, kiemelkedő képességű, zömében a diplomájuk megszerzése előtt álló mentorhallgatók is sokszerűen élték meg a szakmai kihívás, felelősségvállalás terhét. Bár elismerték a képzés elméleti megalapozottságát, de a gyakorlati lehetőségeket aránytalanul kevésnek tartották. Úgy érezték: eszköztelenül, módszertani tudás nélkül kell kimenniük az iskolákba. A Hallgatói Mentorprogram elérte tehát a hátránykompenzálás mellett a másodlagos célkitűzését is: bebizonyosodott, hogy a mentori munka során – ha nehézségek árán is – a mentorhallgatók olyan tudást és szemléletet sajátíthatnak el, mely alkalmassá teheti őket arra, hogy pályájuk során a hátrányos helyzetű tanulókkal kapcsolatos problémákra adekvátabb válaszokat adjanak.

Szegeden a deszegregációt támogató Hallgatói Mentorprogram nélkül bizonyosan kudarcot vallott volna a szegregáció felszámolása, Hódmezővásárhelyen pedig egyértelműen a magas szakmai színvonalon működtetett települési- és intézményi szintű IPR-műhelyek voltak az integrált oktatás megvalósításának biztosítékai. Elmondható tehát, hogy az Integrált Pedagógiai Program, valamint további támogató programok professzionális működtetése nélkül legfeljebb a rideg integráció szintje valósulhatott volna meg a vizsgált településeken.

Az értekezésben szereplő esettanulmányok bemutatása, valamint az érdekcsoportok elemzése számos metódust mutatott be arra vonatkozóan, hogyan lehet befolyásolni egy deszegregációs program sikerét. Bár nincsenek biztos receptek, hiszen minden deszegregációs program megtervezése az adott lokális társadalom, illetve az oktatási rendszer sajátosságaitól függ, az egyértelművé vált számomra, hogy hosszú távon a deliberatív jellegű deszegregáció a sikeres. A deliberáció során a stakeholderek jelentős része elfogadóvá vagy támogatóvá válik az oktatási integráció iránt, internalizálja annak normarendszerét, így érdekelt lesz a deszegregációs folyamat eredményeinek a fenntartásában.

4. FELHASZNÁLT IRODALOM

4.1 A tézishez felhasznált irodalom

Golnhofer Erzsébet (2001): *Az esettanulmány*. Budapest: Műszaki Könyvkiadó

Harling, Kenneth (2002): *An Overview of Case Study*. Tanulmány.
http://www.farmfoundation.org/news/articlefiles/284-1_harling.pdf

Örkény Antal és Székelyi Mária (2005): *Magyar Agora. Deliberatív közvéleménykutatás a magyarországi romák és nem romák viszonyáról*. Budapest: ELTE TáTK

Sántha Kálmán (2006/A): Létezik-e hipotézis a *kvalitatív kutatásban*? *Új Pedagógiai Szemle*, 57 (11): 3-11.

Sántha Kálmán (2006/B): *Mintavétel a kvalitatív pedagógiai kutatásban*. Budapest: Gondolat Kiadó

Stake, Robert E. (1998): Case Studies. In: Denzin, Norman K. és Yvonna S. (szerk.): *Strategies of Qualitative Inquiry*. London: Sage

Szabolcs Éva (2001): *Kvalitatív kutatási metodológia a pedagógiában*. Budapest: Műszaki Könyvkiadó

Tellis, Winston (1997): Introduction to Case Study. *The Qualitative Report*, 3 (2)
<http://www.nova.edu/ssss/QR/QR3-2/tellis1.html>

Yin, Robert K. (1991): *Case study research: Design and methods*. Newbury Park: Sage

4.2 A szerző téma szempontjából releváns publikációi

- Lőrinczi János – Szűcs Norbert – Varga András (2002): *Kutatási jelentés*. In Lőrinczi János – Nyilas László (szerk.): Ifjúság és egészségkárosító szokások. Dohányzás, alkohol- és kábítószerfogyasztás a kiskunhalasi 10-18 évesek körében. Kiskunhalas, 33-94.
- Szűcs Norbert (2003): A cigányokkal kapcsolatos társadalmi távolság mértéke a szegedi lakosság körében. *Convivencia-Együttélés*, 7. (1-2.) 32-49.
- Szűcs Norbert (2003): *A cigányság szociológiai szakirodalma a rendszerváltás utáni Magyarországon*. In Pászka Imre – Szűcs Norbert (szerk.): Kisebbség-szociológia 1990-2002. Bibliográfia és tanulmánygyűjtemény. Szeged: Belvedere Meridionale, 65-106.
- Szűcs Norbert (2004): *A cigányokkal kapcsolatos társadalmi távolság mértéke a szegedi lakosság körében*. In Pászka Imre (szerk.): A látóhatár mögött. Szeged: Belvedere Meridionale, 197-218.
- Szűcs Norbert (2004): *A cigányokkal kapcsolatos társadalmi távolság mértéke a szegedi középiskolás fiatalok körében*. In Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.): Ifjúsági korszakváltás. Ifjúság az új évezredben. Szeged: Belvedere Meridionale, 166-175.
- Szűcs Norbert (2007): *Kvalitatív technikák a deszegregáció szolgálatában. Módszertani összefoglaló egy bejárásra kerülő, szegregáló iskola érdekében a vizsgálatáról*. In Szilágyi Tamás – Zámolyi Ferenc (szerk.): Társadalom és épített környezet. Szeged–Wien: DARTKE – IVA, Dél-Alföld Társadalma 2., 41-52.
- Nagy Judit - Szűcs Norbert (2007): *A „Hódmezővásárhelyi Modell”. Az oktatási struktúra átalakítása a hátrányos helyzetű csoportok iskolai sikeressége érdekében*. http://www.3sz.hu/bm/Halo/korabbi/2007/NEW_Folder_3/NEW_Article
- Szűcs Norbert (2008): *Méltányos és gazdaságos. A halmozottan hátrányos helyzetű tanulók integrációjának szükségessége*. In Nagy Judit (szerk.): A hódmezővásárhelyi modell, egy lehetséges válasz a XXI. századi közoktatás kihívásaira. Commitment Köznevelés Kht., 5-15.
- Fejes József Balázs – Szűcs Norbert (2009): Hallgatói Mentorprogram. A szegedi deszegregációt támogató pilot program első évének tapasztalatai. *Új Pedagógiai Szemle*, 59. (2) 55-69.
- Andl Helga – Kóródi Miklós – Szűcs Norbert – Vég Zoltán Ákos (2009): Regisztráció, körzethatár, előnyben részesítés. A halmozottan hátrányos helyzetű tanulók integrált oktatásának biztosítása a beiskolázás szabályozásával. *Esély* 20. (3) 38-73.
- Szűcs Norbert (2009): *A tervezéstől a sorsolásig. A beiskolázással kapcsolatos eljárásrendre vonatkozó rendelkezések gyakorlati megvalósulása a szegedi deszegregációs folyamat során*. In Jancsák Csaba – Nagy Gábor Dániel – Szűcs Norbert (szerk.): Céhem vándorkönyvei. Tanulmányok a 60. éves Pászka Imre tiszteletére. Szeged: Belvedere Meridionale, 129-144.
- Szűcs Norbert (2009): *Hátránykompenzálás és pedagógusképzés*. In Bárdos Jenő – Sebestyén József (szerk.): IX. Országos Neveléstudományi Konferencia: Neveléstudomány – Integritás és integrálhatóság. Inter- és multidiszciplináris szemlélet, többnyelvűség, multikulturalitás az oktatás és nevelés elméletében és gyakorlatában. Veszprém: Pannon Egyetem, 55-56.
- Fejes József Balázs - Szűcs Norbert (2009): *Hátránykompenzálás és szakmai identitás. Hátrányos helyzetű fiatalokat támogató mentorprogram hatása a pedagógussá válás folyamatára*. In Jancsák Csaba (szerk.): Pillanatfelvételek a Kárpát-medencei ifjúságról. Szeged: Belvedere Meridionale, 89-102.

- Szűcs Norbert – Fejes József Balázs (2010): *A deszegregációs intézkedéseket támogató Hallgatói Mentorprogram lehetőségei a pedagógusképzésben*. In Albert Gábor (szerk.): Az óvodapedagógiától az andragógiáig. Képzés és Gyakorlat konferenciák III. Kaposvár: KEPK,113-126.
- Andl Helga – Szűcs Norbert (2010): *Halmozottan hátrányos helyzet és beiskolázás*. In Albert Gábor (szerk.): Az óvodapedagógiától az andragógiáig. Képzés és Gyakorlat konferenciák III. Kaposvár: KEPK,189-203.
- Szűcs Norbert (2010): *A pályaorientáció és a szakképzés hatékonysága*. In Benedek András (szerk.): A szakképzés és a felnőttképzés fejlesztése. Tények és tendenciák. Budapest: Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet, 339-362.
- Szűcs Norbert (2010): *A közoktatási deszegregáció feltételrendszere Magyarországon*. In Jancsák Csaba – Nagy Gábor Dániel – Pászka Imre (szerk.): Állandó párbeszédben. A szegedi műhely tisztelgése Utasi Ágnesnek. Szeged: Belvedere Meridionale – DARTKE, 254-279.
- Nagy Gábor Dániel - Szűcs Norbert (2010): *Integrated Education: a Way Out of Segregation for Roma Citizens of Europe*. In Szilágyi Tamás (szerk.): A régiók Európájától a lisszaboni szerződésig. Változó polgárság az Európai Unióban. Szeged: Eurotender Egyesület, 2-35.
- Szűcs Norbert (2011): *Helyzetelemzési szempontrendszer deszegregációs lépések támogatásához Hódmezővásárhely példája alapján*. In Hegedűs Judit – Kempf Katalin – Németh András (szerk.): Közoktatás, pedagógusképzés, neveléstudomány – a múlt értékei és a jövő kihívásai. XI. Országos Neveléstudományi Konferencia: program és összefoglalók. Budapest: MTA Pedagógiai Bizottság, 111.